

تأثیر فضیلت اخلاقی مدارا بر کارآمدی خانواده از منظر روایات

ملیحه میرزایی^۱

چکیده

مدارا به معنای «خودداری» و «دفع کردن» رفتارهای بد دیگران با نرم خویی و رفتار سازگارانه است. این ارزش اخلاقی در پایداری و کارآمدی روابط انسان‌ها به ویژه اعضای خانواده نقش موثری ایفا می‌کند. اهمیت و نقش عمده روایات در بنای علوم و معارف اسلام و معرفی اهداف و حقایق آن بر احدی پوشیده نیست. یکی از اموری که می‌توان با تکیه بر روایات به آن پرداخت، فضائل اخلاقی از جمله مدارا است. تأثیر فضیلت اخلاقی مدارا بر کارآمدی خانواده از دو جنبه مادی و معنوی در روایات قابل بررسی است. تحقیق حاضر به هدف تبیین تأثیر فضیلت اخلاقی مدارا بر کارآمدی خانواده از منظر روایات به روش توصیفی نگاشته شده است. یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که مدارا موجب افزایش همبستگی و همکاری در خانواده، بهبود کارایی خانواده و افزایش سطح رضایت اعضا می‌گردد. همچنین این فضیلت اخلاقی می‌تواند به عنوان یک مبنای معنوی پرورش دهنده و اصلاح کننده اعضا خانواده و در پایداری و استحکام آن تأثیرگذار باشد.

کلید واژه‌ها: خانواده، روایات، فضیلت اخلاقی، مدارا.

۱. دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها). merzae313m@gmail.com.

مقدمه

فضایل اخلاقی در اسلام به عنوان اصول و ارزش‌هایی که بر مبنای روایات و تعالیم دینی مطرح شده‌اند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. این فضایل شامل مفاهیمی چون احترام، صداقت، تواضع، مدارا و انصاف می‌باشند که به فرد در رفتار با دیگران و در ارتباطات اجتماعی کمک می‌کنند. از این رو، اهمیت این فضایل اخلاقی، به ویژه در خانواده که به عنوان محیط اصلی تربیت اخلاقی فرزندان نقش دارد، به وضوح قابل مشاهده است.

در اسلام، مفهوم مدارا به عنوان یک دستور اخلاقی در زندگی اجتماعی به طور عام، و در نهاد خانواده به طور خاص، جایگاه و اهمیت ویژه‌ای دارد. این ویژگی اخلاقی در تعاملات همسران نقش تعیین کننده‌ای دارد؛ به طوری که بدون رعایت آن، بسیاری از امور خانواده سامان نمی‌یابد. اگر شخصی در مسائل همسرداری نتواند با ملاطفت، نرمی و مماشات رفتار کند، با شکست مواجه خواهد شد و در اداره زندگی ناتوان می‌گردد.

مقاله حاضر به هدف تبیین تاثیر فضیلت اخلاقی مدارا در کارآمدی خانواده از منظر روایات پاسخگوی سوالات زیر می‌باشد :

۱- تاثیرات مادی فضیلت اخلاقی مدارا در کارآمدی خانواده کدامند؟

۲- تاثیرات معنوی فضیلت اخلاقی مدارا در کارآمدی خانواده کدامند؟

مدارا یک مفهوم گسترده‌ای است که در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، روانشناختی و اخلاقی قابل بررسی است و پژوهش‌های مختلفی در زمینه مدارا صورت گرفته است که به بررسی ابعاد مختلف این مفهوم پرداخته‌اند. از جمله :

کتاب « نفی خشونت در اسلام »؛ نوشته سید محمدحسینی شیرازی (۱۳۹۳) که در فصل پنجم این کتاب به طور مختصر به موضوع مدارا با همسر پرداخته و به روایاتی نیز استناد نموده است.

همچنین کتاب « نقش اسلام در ایجاد آرامش » نوشته علی بابایی (۱۳۹۵) که نویسنده در این کتاب معنای مدارا و اهمیت آن در خانواده و روایات مرتبط به این موضوع پرداخته است.

پایان نامه با عنوان «آثار دنیوی و اخروی رفق و مدارا بین همسران»؛ نوشته مهدی بت شکن (۱۳۹۵) که به بررسی آثار دنیوی و اخروی مدارا و آثار عدم رفق و مدارا در دنیا و آخرت پرداخته است و مواردی را برشمرده است.

مقاله «آثار فردی و اجتماعی مدارا در خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث» نوشته علی توحید نژاد (۱۳۹۸) که با ریشه یابی واژه رفق و بیان آثار فردی و اجتماعی رفق و مدارا در قرآن و احادیث این موضوع را تبیین نمودند. اما مقاله حاضر در صدد هست که به تبیین تاثیرات مادی و معنوی فضیلت اخلاقی مدارا از منظر روایات بپردازد.

۱- مفاهیم

مهم‌ترین مفاهیم تحقیق عبارتند از:

۱-۱- مفهوم مدارا

مدارا در لغت براساس ماده «درا» و «دری» معنا شده است. یکی به معنای قصد کردن چیزی و تمرکز بر طلب آن است و دیگری به معنای اندازه و محدودیتی که در شیء است. جوهری مدارا را به نرمی و نرم خوئی معنا کرده است. صاحب لسان العرب در بیان معانی استعمالی این ماده مهموز آن را به معنای پرهیز کردن از شرورات دیگران و معتل آن را به معنای نیرنگ دانسته است. او استعمال این ماده در باب «مفاعله» را به معنای مدافعه می داند.^۳ هم چنین زبیدی «دارانه مداراة» را به نگه داشتن و نرمش کردن معنا می کند.^۴

۱. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۲۷۱؛ فراهیدی، العین، ج ۸، ص ۵۹.

۲. جوهری، صحاح الغه، ج ۶، ص ۲۳۳.

۳. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۱۷۱.

۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۴۳۸.

مدارا در اصطلاح نزدیک به رفق است و عبارتند از تحمل کردن ناگواری از کسی به تو رسد.^۱ مدارا گاهی برای رفع شر کسی است که با او سازگاری می‌کنی، و گاهی برای آن است که او را به سوی نیکی جلب کنی؛ و تمام این‌ها در جایی است که محلی برای بازداشتن و ممانعت نباشد.^۲

۱-۲- مفهوم خانواده

خانواده در لغت خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند، فامیل.^۳ در اصطلاح خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولیدمثل، توسعه می‌یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام، که برنامه‌ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت‌ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^۴

۱-۳- مفهوم کارآمدی

کارآمدی از نظر لغوی، در زبان فارسی به تأثیر، سودمندی، اثر بخشی، کارایی و فایده اطلاق شده است.^۵ اصطلاح کارآمدی بیشتر در سه قلمرو مدیریت، اقتصاد و سیاست کاربرد دارد. در مجموع کارآمدی در اصطلاح با کارایی مترادف گرفته شده و این گونه تعریف شده است: «قابلیت و توانایی رسیدن به هدف‌های تعیین شده و مشخص. سنجش مقدار کارایی از طریق مقایسه مقدار استاندارد با هدف یا مقدار کیفیتی که عملاً به دست آمده است انجام می‌شود.»^۶

۱. نراقی، معراج السعاده، ص ۱۸۸.

۲. بحرانی، سلوک عرفانی در سیره اهل البیت علیهم السلام، صص ۱۰۱-۱۰۲.

۳. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۸۴.

۴. محمدی ری‌شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۱۱.

۵. محمدرضا جعفری، فرهنگ نشر نو، تهران، تنویر، ۱۳۷۷، ج ۱.

۶. علی آقابخشی، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، چاپار، ۱۳۷۹، ص ۴۴۶.

۲- تأثیرات مادی فضیلت اخلاقی مدارا بر کارآمدی خانواده از منظر روایات

رعایت اخلاق و عمل بر اساس دستورهای اخلاقی، یک امر خصوصی در زندگی شخصی نیست که فقط یک مسئله مقدس، روحانی و معنوی باشد و تنها برای زندگی آخروی فایده داشته باشد، بلکه همه مسائل اخلاقی آثاری در زندگی مادی و معنوی جامعه بشری و انسانی دارد که بدون آن زندگی انسانی مفهوم خود را از دست خواهد داد. درست است که زندگی فرد نیز بدون اخلاق، لطافت و شکوفایی و زیبایی ندارد، ولی مهم‌تر از زندگی فردی، خانواده و زندگی اجتماعی است که با حذف و یا کم‌رنگ شدن مسائل اخلاقی، به سرنوشت نامطلوبی گرفتار و کارآمدی خانواده دچار اختلال می‌شود.^۱ یکی از فضائل اخلاقی که بر کارآمدی خانواده از منظر روایات اثر گذار است، مداراست. از جمله تأثیرات این فضیلت اخلاقی بر کارآمدی خانواده عبارتند از:

۲-۱- ازدیاد برکت در رزق و روزی

«برکت» و شکوفایی اقتصادی و توسعه پایدار جامعه انسانی، با ارزش‌های اعتقادی، اخلاقی و عملی، همراه است و بدون این همراهی، برکات مادی هم دوام نخواهند داشت. نکته بسیار مهم دیگر، این است که از نگاه اسلام، نه تنها ارزش‌های معنوی، در برکات مادی و توسعه پایدار اقتصادی و تداوم آن تأثیر دارند، بلکه عکس آن نیز درست است؛ یعنی برکات مادی در چارچوب رهنمودهای اسلامی، موجب تقویت و شکوفایی ارزش‌ها و برکات معنوی می‌گردند.^۲

رزق و روزی از اموری است که نیاز به برکت دارد. اگرچه رزق و روزی براساس عالم تکوین حقی است که خداوند برای بندگان قرار داده است، اما حق بودن روزی و تقسیم آن طبق اراده الهی، هرگز به معنای ترک تلاش و تدبیر نیست و کار و کوشش برای تأمین معاش، منافاتی با یقین به رزاقیت خداوند ندارد، بلکه دست از کارکشیدن و انزواگزیدن و دست به دعا برداشتن و از خدا روزی خواستن مذموم و «تیر به تاریکی انداختن» است.^۳

۱. مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۱، ص ۴۶.

۲. محمدی ری شهری، خیر و برکت از نگاه قرآن و حدیث، ج ۱، صص ۳۴۲-۳۴۳.

۳. جمعی از نویسندگان، تعلیم قرآنی، ج ۶، ص ۵۵.

نتایج

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «تاثیر فضیلت اخلاقی مدارا بر کار آمدی خانواده از منظر روایات» عبارتند از:

با بررسی روایات در زمینه مدارا در خانواده می‌توان تاثیر فضیلت اخلاقی مدارا در کار آمدی خانواده را در دو حوزه مادی و معنوی در موارد زیر بیان نمود:

- مدارا و ازدیاد برکت رابطه نزدیکی باهم دارند بر اساس روایت معصومین (علیهم السلام) مدارا موجب ازیاد برکت و افزایش رزق و روزی در خانواده می‌شود، زیرا روابط نیکو در خانواده موجب جلب رحمت پروردگار می‌شود و همچنین افراد رشد یافته در یک خانواده سالم زمینه مناسب‌تری برای کسب موفقیت‌های شغلی و روابط و تعاملات اجتماعی دارند.

- آسان شدن سختی‌ها در سایه مدارا ممکن می‌شود؛ چراکه مدارا موجب می‌شود که افراد بتوانند اشتباهات و یا مشکلات خودشان را بدون ترس در خانواده مطرح کنند و از سرزنش شدن یا تنبیه شدن نهراسند در نتیجه با پشتیبانی خانواده بر مشکلات غلبه کنند.

- رضایت و خشنودی افراد خانواده از یکدیگر از اهمیت ویژه‌ای در سعادت اخروی برخوردار است لذا برای احقاق حق افراد خانواده و داشتن تعاملات و روابط نیکو مدارا یک اصل اساسی و انکارناپذیر است که با رعایت آن می‌تواند به حد زیادی از تنش‌ها و درگیری‌ها که موجب بی‌حرمتی در خانواده و پای مال شدن حقوق شرعی افراد می‌شود، جلوگیری کرد و محیط مناسبی برای رشد و سعادت اخروی فراهم آورد.

- ازدواج پیوند خوردن دو فرد متفاوت با یکدیگر است که خلق و خوهای مختلفی دارند که در مواردی باهم ناسازگار هستند. دامن زدن به این اختلاف‌ها موجب از هم پاشیدن خانواده می‌شود در روایت به طور مکرر توصیه شده است که با همسر خود مدارا کنید و حتی مدارا، را یکی از عوامل اصلاح همسر بیان نموده‌اند.

- نهادینه کردن اخلاق های پسندیده در فرزندان نیازمند اخلاق حسنه است مدارا کردن یکی از شاخص ترین اخلاق حسنه در مسیر تربیت و اصلاح فرزندان است بنابر روایات معصومین مدارا با کودک از حقوق اوست و موجب رشد او می شود و مدارا با جوان در امور دینی سبب دور کردن آنها از گناه می شود .

-مدارا موجب حاکم شدن آرامش روانی بر خانواده می شود و آرامش به عنوان یکی از مهم ترین عوامل کار آمدی خانواده به شمار می رود که در روایات هم بر رابطه تنگاتنگ مدارا و آرامش تاکید شده است .

منابع

- قرآن کریم
- ۱. ابن فارس، ابوالحسن احمد، معجم مقاییس اللغه، قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، چاپ پنجم، ۱۳۸۱ ه.ش.
- ۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارالصادر، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.
- ۳. احمدوند، فردین، مکارم اخلاق در صحیفه سجادیه، قم: آستانه مقدسه قم، انتشارات زائر، چاپ اول، ۱۳۹۱ ه.ش.
- ۴. انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، قم: ام ایپها، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۹ ه.ش.
- ۵. آمدی، عبدالواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، مشهد: موسسه فرهنگی - پژوهشی الجواد: ضریح آفتاب، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش.
- ۶. بحرانی، حسین، سلوک عرفانی در سیره اهل بیت علیهم السلام، ترجمه علی شیروانی، قم: وثوق، چاپ پنجم، ۱۳۷۹ ه.ش.
- ۷. بخشی، علی آقا، فرهنگ علوم سیاسی، تهران: چاپار، بی جا، ۱۳۷۹ ه.ش.
- ۸. پسندیده، عباس، الگوی اسلامی شادکامی با رویکرد روان شناسی مثبت گرا، قم: موسسه فرهنگی دارالحديث، چاپ پنجم، ۱۳۹۷ ه.ش.
- ۹. جعفری، محمدرضا، فرهنگ نشر نو، تهران: تنویر، بی جا، ۱۳۷۷ ه.ش.
- ۱۰. جمعی از نویسندگان، تعالیم قرآنی، بوشهر: غدیر، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه.ش.
- ۱۱. جوهری، اسماعیل بن حمار، صحاح اللغه، تهران: امیری، چاپ اول، ۱۳۶۹ ه.ش.
- ۱۲. حرانی، حسن بن علی بن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول (علیهم السلام)، قم: آفرند، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.
- ۱۳. رشیدی، مهدی، افزون طلبی و راههای تعدیل ثروت در اسلام، قم: دین و رسانه (وابسته به اداره کل پژوهشهای اسلامی رسانه سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران)، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.

۱۴. صادقیان، احمد، **قرآن و بهداشت روان**، قم: زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق (علیه السلام)، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه.ش.
۱۵. عاملی، محمد بن حسن حر، **وسائل الشیعه**، قم: کتابچی، چاپ دهم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۶. عباس نژاد، محسن، **قرآن، روانشناسی و علوم تربیتی**، مشهد: بنیاد پژوهش های قرآنی برکات (موسسه بنیاد پژوهشهای قرآنی حوزه و دانشگاه)، چاپ اول، ۱۳۸۴ ه.ش.
۱۷. عظیمی، زهرا، **نگاهی به حقوق زن در اسلام**، قم: قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۸. عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، تهران: امیر کبیر، چاپ چهل و دوم، ۱۳۸۹ ه.ش.
۱۹. فاخری، علیرضا، **اخلاق خانواده**، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. نمایندگی ولی فقیه. اداره آموزش های عقیدتی سیاسی، چاپ چهارم، ۱۳۷۸ ه.ش.
۲۰. فراهیدی، عبدالرحمن الخلیل، **العین**، قم: دارالهجره، چاپ اول، ۱۳۶۴ ه.ش.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی باب مایجب من حق الامام علی الرعیه**، تهران: انتشارات دار الثقلین، چاپ چهارم، ۱۳۹۰ ه.ش.
۲۲. کوثری، یدالله، **بهداشت روانی خانواده**، قم: انتشارات زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۳. مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ چهارم، ۱۴۰۳ ق.
۲۴. محمدی ری شهری، محمد، **خیر و برکت از نگاه قرآن و حدیث**، قم: موسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه.ش.
۲۵.،، **تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث**، قم: موسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث، چاپ دوم، ۱۳۹۵ ه.ش.
۲۶. مکارم شیرازی، ناصر، **اخلاق در قرآن**، قم: انتشارات غلی ابن ابیطالب (علیه السلام)، چاپ پنجم، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲۷. نراقی، احمد بن محمد مهدی، **معراج السعاده**، قم: طوبای محبت، چاپ پنجم، ۱۳۸۶ ه.ش.

